

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Bos en Lommer Noord
Stadsdeel West**

BO 12-051 Amsterdam 2012

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	10
3.3.1 Ontginningen	10
3.3.2 Zeedijk	11
3.3.3 Sloterdijk	12
3.3.4 Haarlemmertrekvaart	13
3.3.5 Bewoning en nijverheid	13
3.3.6 19de- en 20ste eeuw	16
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	17
3.4.1 Archeologische Monumentenkaart en Cultuurhistorische Waardenkaart	17
3.4.2 Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied	18
3.4.3 Bodemopbouw	19
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	19
4 Archeologische verwachtingskaart	20
5 Archeologische beleidskaart	22
Conclusie	24
Bronnen	25
Appendix: beleidsvarianten, stroomschema	26

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van stadsdeel West een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Bos en Lommer Noord. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq. documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling van de Overbrakerpolder vanaf de Late Middeleeuwen tot in de 20ste eeuw waar het plangebied deel van uit maakt. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in of in de directe omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijk topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

De archeologische verwachtingskaart (p. 20-21) bestaat uit drie zones met een hoge en drie zones met een lage archeologische verwachting. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd.

De beleidskaart (p. 22-23) telt vier beleidszones. Voor elk van deze zones is gespecificeerd of en zo ja wanneer er archeologisch vervolgonderzoek in de planontwikkeling nodig is.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen, dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van stadsdeel West heeft BMA een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten behoeve van het plangebied Bos en Lommer Noord, Stadsdeel West.

Met het bureauonderzoek wordt een overzicht gegeven van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in of nabij het plangebied. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Bos en Lommer Noord wordt in het noorden begrensd door de spoorlijn Amsterdam-Haarlem, in het oosten door de Schoolwerktuinen, in het zuiden door de Haarlemmertrekvaart en in het westen door de Sloterdijkerweg en de Einsteinweg.

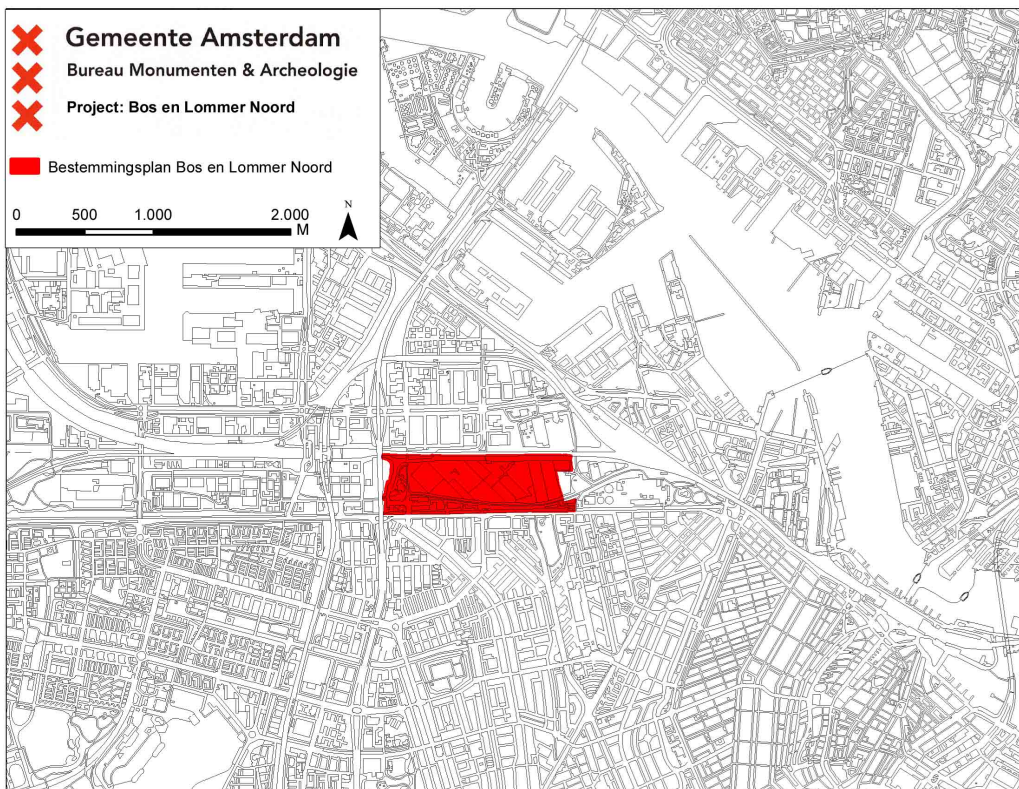
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever Stadsdeel West
Contactpersoon Dhr. M. Zwaagman
Adres Postbus 57239
Postcode / plaats 1040 BC Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25 B
ARCHIS meldingsnr.	52656	ARCHIS afmeldingsnr.	42324
X-coördinaat NW	118.070	Y-coördinaat NW	489.139
X-coördinaat NO	119.436	Y-coördinaat NO	489.139
X-coördinaat ZO	119.417	Y-coördinaat ZO	488.765
X-coördinaat ZW	118.091	Y-coördinaat ZW	488.734

Locatie

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad landschap en Cultuurhistorie en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

³ Provincie Noord-Holland, 2010.

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwingreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

⁴ BMA 2005

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m + NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu archeologisch bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn oudere vindplaatsen aanwezig met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De oudste bouwsporen, uit de 12de en 13de eeuw, zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk die in het laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Gelderse kade en Kloveniersburgwal aan de Oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

Voor deze historisch-topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaarten van Van Berckenrode (ca. 1610) Visscher (1700) en de Topografisch Militaire Kaart (1854).

2 Het plangebied (rood omlijnd) in de Overbrakerpolder op de Topografisch Militaire Kaart uit 1854

3.3.1 Ontginningen

Het Plangebied Bos en Lommer Noord ligt goeddeels in de voormalige Binnendijkse Overbrakerpolder. Deze polder behoorde tot in de 19de eeuw tot de ambachtsheerlijkheid Sloten, die uit vier 'bannen' (rechtsgebieden) bestond: Sloten, Sloterdijk, Osdorp en de Vrije Geer. De ontginning van dit veengebied startte in de 11de of 12de eeuw. Haaks op de bestaande waterlopen werden percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m. Aan de kopse kant verrezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing. De percelen werden door middel van perceleringssloten gescheiden. Deze sloten dienden om het natte veengebied te ontwateren waardoor geschikt akkerland ontstond. Als bijkomend gevolg van de ontwatering daalde het maaiveld en werd de grond weer natter. Om te voorkomen dat het water uit het nog niet ontgonnen veen de akkers zou overstromen legde men dwarsweteringen en achterkades aan (afb. 2, 3).⁵ Ondanks deze maatregelen zette de vernatting van de percelen zich door.⁶ Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof

⁵ Heijdra 2004, 16

⁶ Borger 1987, 16-17

3.3.3 Sloterdijk

4 Sloterdijk vanaf de Spaarndammerdijk met troepen van stadhouder Willem II (ets R. Roghman 1650, SAA)

Het dorp Sloterdijk was voor het midden van de 15de eeuw slechts een buurtschap, 'Slooterdam' geheten. Toen vanwege de buitendijkse haven aan het IJ in 1465 door Philips van Bourgondië privilege werd verleend een waag te mogen houden voor het wegen van goederen, veranderde het karakter van de buurt. De waag werd bij Slooterdam gebouwd en lag binnendijks aan de Slochter, die in het IJ uitmondde. De buurt veranderde door de toegenomen bedrijvigheid en werd een dorp, dat 'Sloterdijk' ging heten. Vooral landbouwproducten werden uit de dorpen Sloten en Osdorp via het Slotermeer naar Sloterdijk vervoerd om vandaar via de haven verscheept te worden. Het dorp groeide en omstreeks 1479 werd er een kerk gebouwd. De opbrengsten van de rijke visvangst uit het Slotermeer kwamen ten goede aan de kerk van Sloterdijk. Na het beleg van Haarlem werd de kerk in 1573 verwoest door de Geuzen. In de 1664 werd de Petruskerk in de huidige vorm herbouwd. Na de droogmaking van de Sloterdijkermeerpolder in 1644 vielen de polderopbrengsten toe aan de kerk. In de 17de eeuw raakte zowel de haven als de sloot naar Sloterdijk zodanig verzand dat de toegang tot het IJ verdween. Dit is te zien bij vergelijking van de kaartbeelden van Van Berckenrode uit begin van de 17de eeuw (afb. 3), van Mol uit 1770 (afb. 5) en de Topografisch Militaire Kaart uit 1854 (afb. 2). De waag raakte buiten gebruik en werd gesloopt.¹⁰

¹⁰ Den Herder 1958, 131

Christoffel Beudeker (1675 – 1756)¹⁷, in 1728 van De heeren Noordbon (afb. 6), rond 1775 van Jan Jager, thesaurier en raad in de vroedschap van Hoorn en van Pieter Jager de Jonge (1745-1824).

6 Buiten Soelen, vanaf de Haarlemmertrekvaart gezien (ets A. Rademaker 1728, SAA)

¹⁷ Van Eeghen 1984, 100

7 Haarlemmertrekvaart met buiten Groenhoven gezien naar, links, Sloterdijk (tekening P. van der Kloet 1777, SAA)

8 Haarlemmertrekvaart en het Rechthuis van Sloterdijk (prent 18de eeuw, SAA)

In de 17de eeuw stonden aan de zuidzijde van Sloterdijk langs de Haarlemmertrekvaart het Rechthuis (afb. 8, 9) en de Molen van de Olieberg (afb. 10). In het Rechthuis vergaderde het Gerecht van Sloten en er achter lag een grote tuin met een koepel, later was het alleen café en speeltuin.¹⁸

¹⁸ Den Herder 1958, 171-173

9 Sloterdijk ca 1955 met het oude station Sloterdijk (1956-1985) in aanbouw en linksboven de Cola-Colafabriek in en achter het (witte) Rechthuis

10 Sloterdijk met molen de Olieberg (prent A. Rademaker 1730, SAA)

3.3.6 19de- en 20ste eeuw

De in 1839 geopende eerste Nederlandse spoorlijn, van Amsterdam naar Haarlem, aangelegd langs de noordzijde van de Haarlemmertrekvaart, betekende het einde voor de daar 200 jaar eerder gebouwde buitens en uitspanningen. Bij Sloterdijk werd bebouwing langs de Haarlemmertrekvaart gespaard doordat de spoorlijn iets noordelijker werd gelegd langs het dorp Sloterdijk (afb. 2, 9). Rond 1870 liet de eigenaar van het Rechthuis J.C. Blom het 17de-eeuwse gebouw herbouwen door architect A. C. Blijs. In 1920 werd in het gebouw een papierfabriek gevestigd en later de Coca-Colafabriek. Molen de Olieberg is midden 19de eeuw afgebroken.¹⁹

De spoorlijn is geregeld gemoderniseerd. Van 1890 tot 1905 bestond er een halteplaats in Sloterdijk, maar na de aanleg van een tramlijn naar Zandvoort werd deze halte opgeheven. Midden jaren '50 van de 20ste eeuw is in verband met de westelijke stadsuitbreiding in Sloterdijk ten zuiden van de spoorlijn een station aangelegd, ten koste van de oude bebouwing ter plaatse. Sinds midden jaren '80 loopt de spoorlijn Amsterdam-Haarlem langs de noordzijde van het huidige plangebied via het nieuwe station Sloterdijk.²⁰

In 1848 werden de bannen Sloten, Sloterdijk, Osdorp en de Vrije Geer zelfstandige gemeentes. Deze situatie duurde tot de Amsterdamse annexatie in 1921. Op dat moment was het nog hoofdzakelijk een landelijk gebied. Aan het landelijke karakter van het gebied kwam pas in de tweede helft van de 20ste eeuw een eind. In het Algemeen Uitbreidingsplan voor Amsterdam (1935, herzien 1938 en 1939) werden de polders ten westen van de stad bestemd voor de vestiging van industrie en de Westelijke Tuinsteden.²¹ Ten behoeve van de aanleg hiervan zijn de polders rond Sloten en Osdorp opgehoogd met een 2 tot 4 meter dik zandpakket uit de hiervoor uitgebaggerde Sloterplas. Ook de Overbrakerpolder kreeg voor een groot deel een industriële bestemming, wat ten koste ging van grote stukken Spaarndammerdijk.

Het plangebied ligt tegen een van de weinig resterende delen van deze middeleeuwse dijk in een zeldzaam resterend stuk Overbrakerpolder. Het plangebied is grotendeels onbebouwd gebleven. Hier bevinden zich de volkstuintenparken Sloterdijkermeer en Nut en Genoegen. Dit deel van het plangebied ligt nog op oorspronkelijk polderpeil, 2 meter lager dan het wel opgehoogde deel van de polder ten zuiden van de Haarlemmerweg. Eventuele archeologische waarden liggen hier direct onder het maaiveld.

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

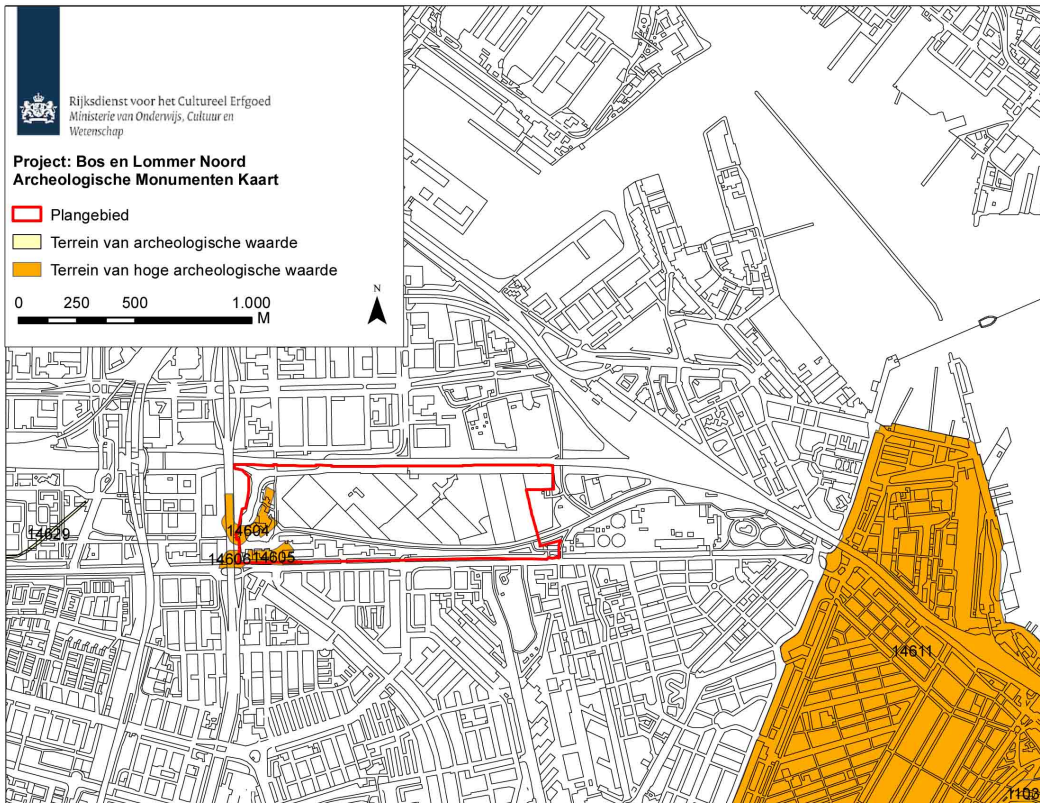
3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart en Cultuurhistorische Waardenkaart

Binnen het plangebied zijn volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen archeologische monumenten aangewezen. Wel bevinden zich in het gebied enkele zones met een hoge archeologische waardering (afb. 11). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld. De verwachtingen op deze kaarten zijn algemeen van aard en dienen in het geval van bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen, gebaseerd op de historisch-topografische analyse, volgt in het volgende hoofdstuk.

¹⁹ Molendatabase: Mole van de Olie Berg

²⁰ Meiners 1986, 165

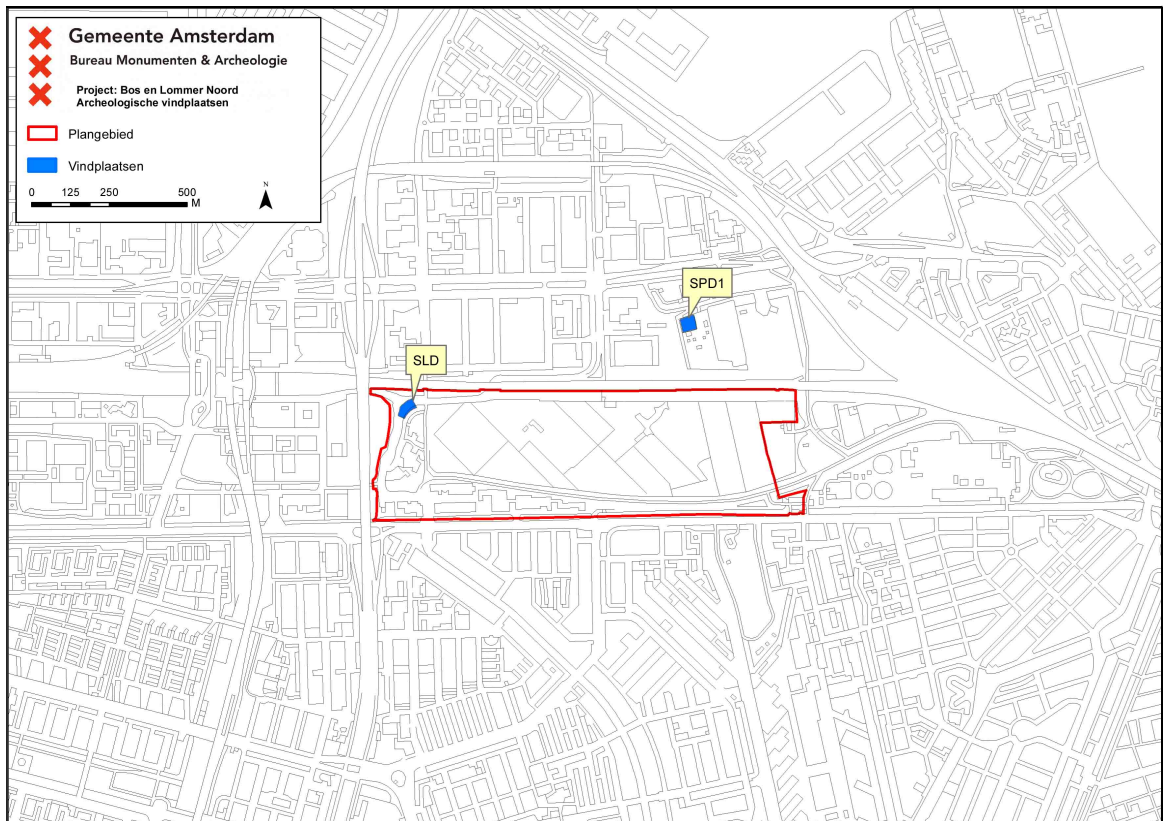
²¹ Van Rossem 1993

11 Het Plangebied Bos en Lommer Noord (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld

3.4.2 Vindplaatsen in en in de omgeving van het plangebied

Zowel in het plangebied als in de nabije omgeving van het plangebied is een archeologische vindplaats bekend (afb. 12). Deze vindplaatsen liggen in de voormalige Overbrakerpolder aan de historische zeedijk. De vondsten en structuren die op deze vindplaatsen werden gedocumenteerd geven informatie over de ontwikkeling en de gebruiksgeschiedenis van de Sloterpolder. De vindplaatsen worden hieronder kort beschreven.

12 Het plangebied (rood omlijnd) en de vindplaatsen aan de Sloterdijk (SLD) en Spaarndammerdijk (SPD1)

Sloterdijk (SLD)

In 1981 is door de Archeologische Werkgemeenschap Nederland onderzoek gedaan ten noorden van de dorpskern ter plaatse van de 13de-eeuwse zeedijk. Hierbij werden resten van een beschoeiing aangetroffen, die deel uitmaakt van de dijkconstructie. De beschoeiing werd aangetroffen aan de IJ-zijde, vondstmateriaal dat uit de dijk werd verzameld dateerde uit de 15de - 19de eeuw.²²

Spaarndammerdijk (SPD1)

Op het perceel Spaarndammerdijk 320, in de Overbrakerbinnenpolder, is in 2007 door BMA veldonderzoek gedaan. In de twee proefsleuven parallel aan de dijk zijn geen bewoningssporen aangetroffen. De stratigrafie van natuurlijke afzettingen bood evenwel de mogelijkheid de vindplaats in een groter landschappelijk kader te plaatsen. De bodemopbouw blijkt vergelijkbaar met die in de IJpolders zoals gekarteerd in het kader van het proefschrift van Güray.²³ Het (oer) IJ heeft gezorgd voor een opeenvolging van kleiafzettingen. Opvallend was een kleidek met daarin dunne fijnzandige bandjes tussen gemiddeld 2,50 ÷ en 4,20 m ÷ NAP. De herkomst van de zandlaagjes is mogelijk een weggeslagen zandduin.

3.4.3 Bodemopbouw

Wat betreft de bodemopbouw moet verschil gemaakt worden tussen het tracé van de voormalige spoorlijn plus het gebied ten zuiden daarvan, en het poldergebied ten noorden hiervan. Het poldergebied ligt nog op het oorspronkelijke polderpeil van ca. 2 m. ÷ NAP, waardoor eventuele archeologische sporen of vondsten zich direct onder het maaiveld bevinden.

²² Schmitz 1982, 94- 95

²³ Güray 1952

Het eerstgenoemde gebied is uitgaande van de huidige maaiveldhoogte van tussen de 0,5 m en 1 m + NAP in de 20ste eeuw aanzienlijk opgehoogd, waardoor eventuele archeologische sporen of vondsten zich vanaf ca. 2 m onder het huidige maaiveld bevinden. Het is aannemelijk dat de archeologische kwaliteit van de ondergrond van dit deel van het plangebied is aangetast door de ophoging en de aanleg van spoorwegen en bebouwing in 20ste eeuw. Daarbij zijn het oorspronkelijke maaiveld en de bijbehorende bodemopbouw waarschijnlijk verstoord.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Uitgaande van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het Plangebied Bos en Lommer Noord materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de ontginnings- en gebruiksgeschiedenis van de 11de tot in de 20ste eeuw. Er kunnen in dit voormalige agrarische maar onbebouwde veenweidegebied gebied verkavelingsloten of losse vondsten verwacht worden. De archeologische sporen van landgebruik en losse vondsten vertonen in de regel een wijde verspreiding en een lage trefkans. Ten aanzien van de archeologische kwaliteit van de ondergrond van het plangebied moet worden opgemerkt dat in een klein deel de voormalige spoorweg en de recente bebouwing eventuele archeologische sporen kan hebben aangetast.

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het Plangebied Bos en Lommer Noord materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiksgeschiedenis van de 11de tot in de 20ste eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied met zes verwachtingszones:

- A: Dorp Sloterdijk**
Archeologische verwachting: hoog
Betreft de middeleeuwse nederzetting Sloterdijk. De materiële neerslag betreft mogelijk bewoningssporen, die een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang kunnen hebben. Wel kunnen 20ste-eeuwse ophogingslagen en bebouwing de archeologische lagen deels verstoord hebben.

- B: Bebouwing langs de Haarlemmertrekvaart**
 1. Rechthuis
 2. Molen van de Olie Berg
 3. Groen Hoven
 4. Salpeterton
 5. Wapen van Amsterdam
 6. Witte Raven
 7. SoelenArcheologische verwachting: hoog
Betreft de 17de-eeuwse bebouwing langs de Haarlemmeertrekvaart. De materiële neerslag betreft mogelijk bewoningssporen, die een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang kunnen hebben. Wel kunnen de 19de-eeuwse spoorweg en de 20ste-eeuwse ophogingslagen en bebouwing de archeologische lagen deels verstoord hebben.

- C: Spaarndammerdijk / Haarlemmerdijk**
Archeologische verwachting: hoog
Betreft het tracé van de middeleeuwse zeedijk. De mogelijke materiële neerslag betreft losse vondsten, afval of sporen van de dijkstructuur. Ook zijn resten van ophogingslagen en beschoeiingen te verwachten. Vanwege de lange gebruikperiode hebben de archeologische sporen een dichte verspreiding en hoge trefkans.

- D: Haarlemmertrekvaart**
Archeologische verwachting: laag
In de bedding van de 17de-eeuwse trekvaart kunnen in het water gegooid of gevallen losse vondsten verwacht worden. Deze vondsten hebben een wijde verspreiding en weinig samenhang.

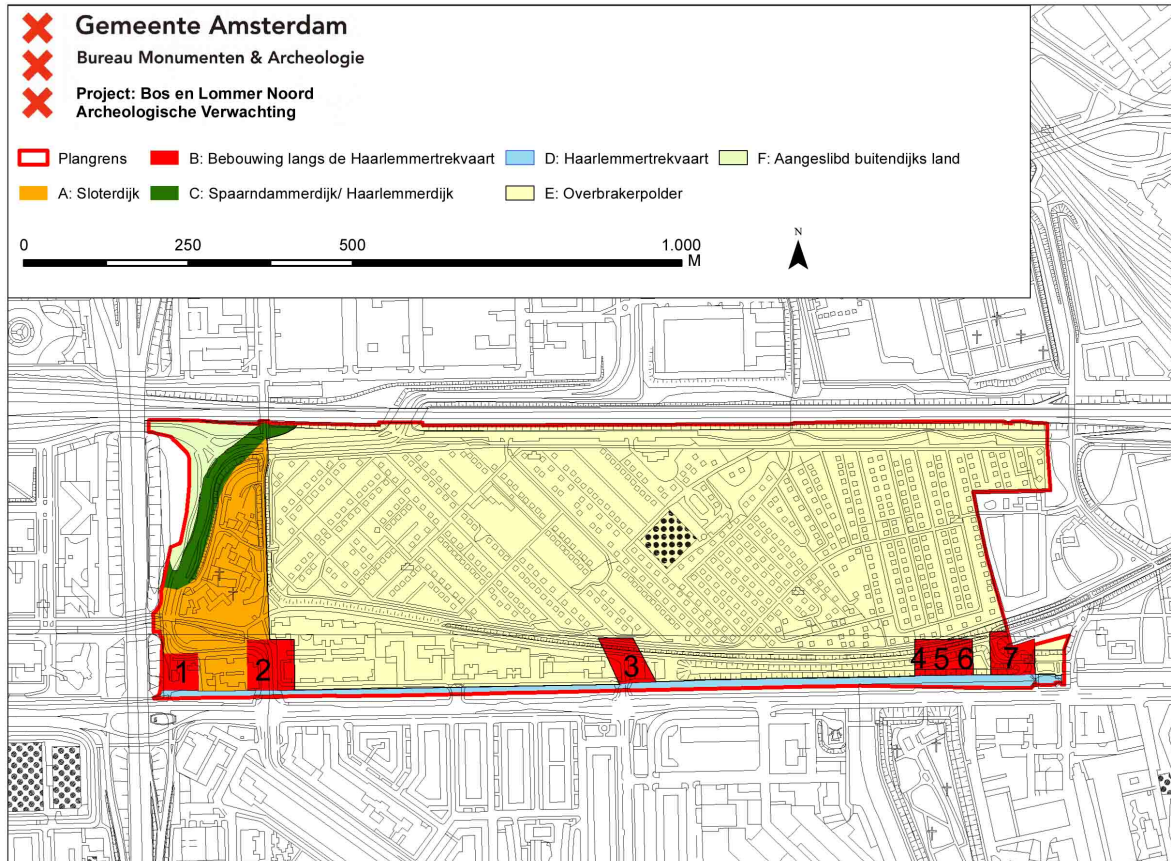
- E: Overbrakerpolder**
Archeologische verwachting: laag
Hier kunnen sporen voorkomen die verband houden met ontginning en landgebruik vanaf de 11de eeuw tot de verstedelijking in de 20ste eeuw. De materiële neerslag betreft mogelijk sporen van ontginning en verkaveling, losse vondsten en afval van bewoning uit de omgeving. Deze overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding.

F: Aangeslibd buitendijks land

Archeologische verwachting: laag

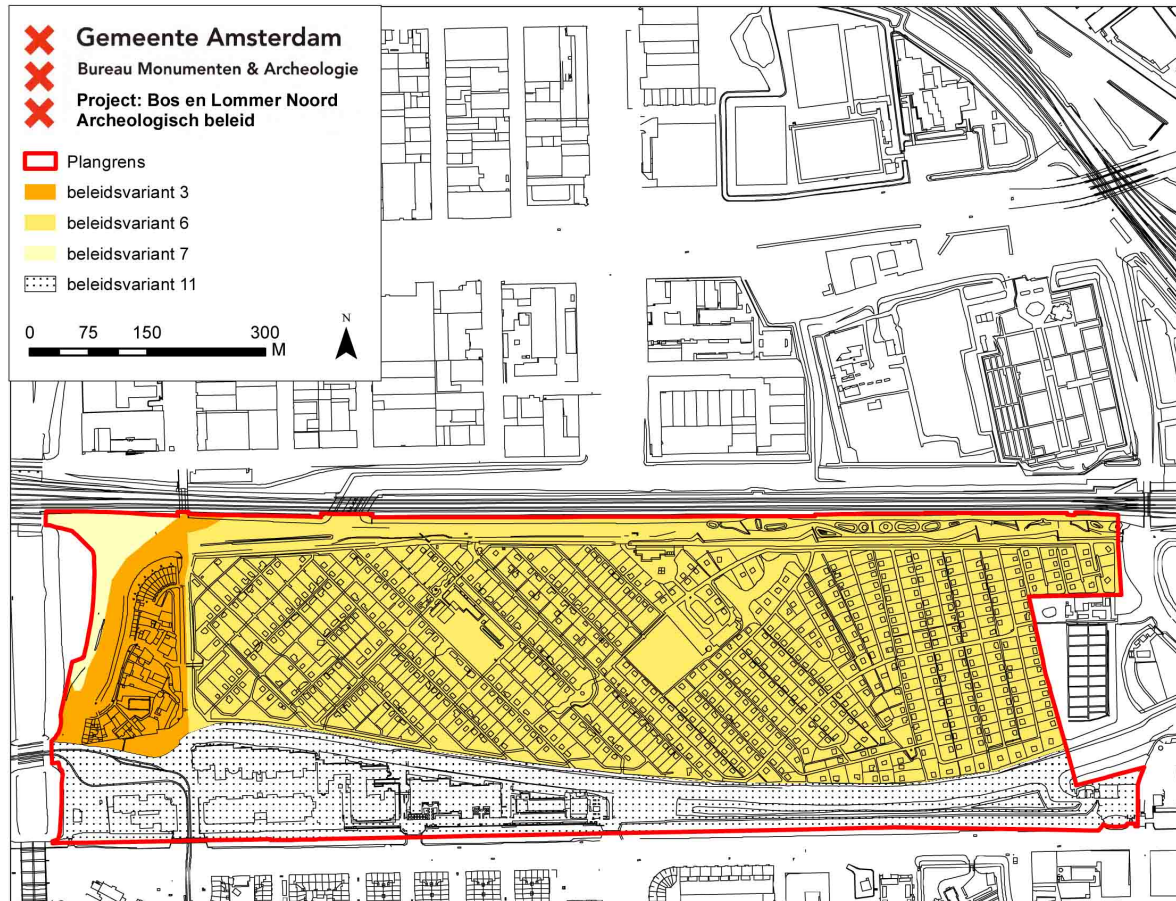
Betreft in de 17de eeuw aangeslibd land buiten de zeedijk. De materiële neerslag kan bestaan uit losse vondsten en afval met een wijde verspreiding en geringe samenhang.

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het Plangebied Bos en Lommer Noord is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop vier zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregel (Appendix: beleidsvarianten, stroomschema).

- Beleidsvariant 3 (verwachtingszones A deels en C)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- Beleidsvariant 6 (verwachtingszone E deels)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- Beleidsvariant 7 (verwachtingszone F)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan de 20ste-eeuwse ophoging (3 m onder maaiveld).
- Beleidsvariant 11 (verwachtingszones A deels, B, D en E deels)**
Vanwege de lage verwachting en waarschijnlijk hoge mate van verstoring, geldt een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij alle bodemingrepen.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor bestemmingsplangebied Bos en Lommer Noord. Aan de hand van de archeologische verwachtingen (p. 20-21) is een beleidskaart (p. 22-23) opgesteld waarin vier beleidsvarianten worden onderscheiden.

Voor de eerste beleidszone (verwachtingszones A deels en C) geldt uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.

Voor de tweede beleidszone (verwachtingszone E deels) geldt uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.

Voor de derde beleidszone (verwachtingszone F) geldt uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan de 20ste eeuwse ophoging (3 m onder maaiveld).

Voor de vierde beleidszone (verwachtingszones A deels, B, D en E deels) geldt een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij alle bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie wordt gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS): <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

Stadsarchief Amsterdam (SAA): <http://beeldbank.amsterdam.nl>

Molendatabase: <http://www.molendatabase.org>

Literatuur

Bertram, C., *Noord-Hollands Arcadia*, Alphen aan den Rijn 2005

BMA, Ruimte voor Geschiedenis. *Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005

Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied,' in: W.F. Heinemeijer, & M. F. Wagenaar, *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Ede/Antwerpen 1987, 16-17

Eeghen, I.H. van, 'Christoffel Beudeker, suikerbakker en verzamelaar', *Amstelodamum* 71 (1984), 97-105

Güray, A.R., 'De bodemgesteldheid van de IJpolders', *Boor en Spade* V (1952), 1-28

Herder, T. den, 'Sloterdijk, eertijds een "sierlijk" dorp, nu een deel van de stad', *Ons Amsterdam* 10 (1958), 130-138 en 168-177

Heijdra, T., *Bos en Lommer en De Baarsjes. De geschiedenis van Amsterdam-West*, Alkmaar 2004

Hogenes, K., *Costelijck Stadswater. Geschiedenis van de Amsterdamse waterhuishouding in vogelvlucht*. Amsterdam 1997

Kruizinga, J., *Het XYZ van Amsterdam*, Amsterdam 2002

Meiners, J.L.J., 'Alle Amsterdamse stations sinds 1939', *Ons Amsterdam* 38 (1986), 158-168

Meischke, R., 'Buitenverblijven van Amsterdammers voor 1625', *Jaarboek Amstelodamum* 70 (1978), 82-106

Provincie Noord-Holland, *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit*, Haarlem 2010

Rossem, V. van, *Het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam. Geschiedenis en ontwerp*, Rotterdam 1993

Schmal, H., 'De trekschuit naar Amsterdam' in: W.F. Heinemeijer, & M. F. Wagenaar, *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Ede/Antwerpen 1987, 68-71

Schmitz, E., 'Opgravingen bij Sloterdijk', *Ons Amsterdam* 34 (1982), 94-95

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/Antwerpen 1993

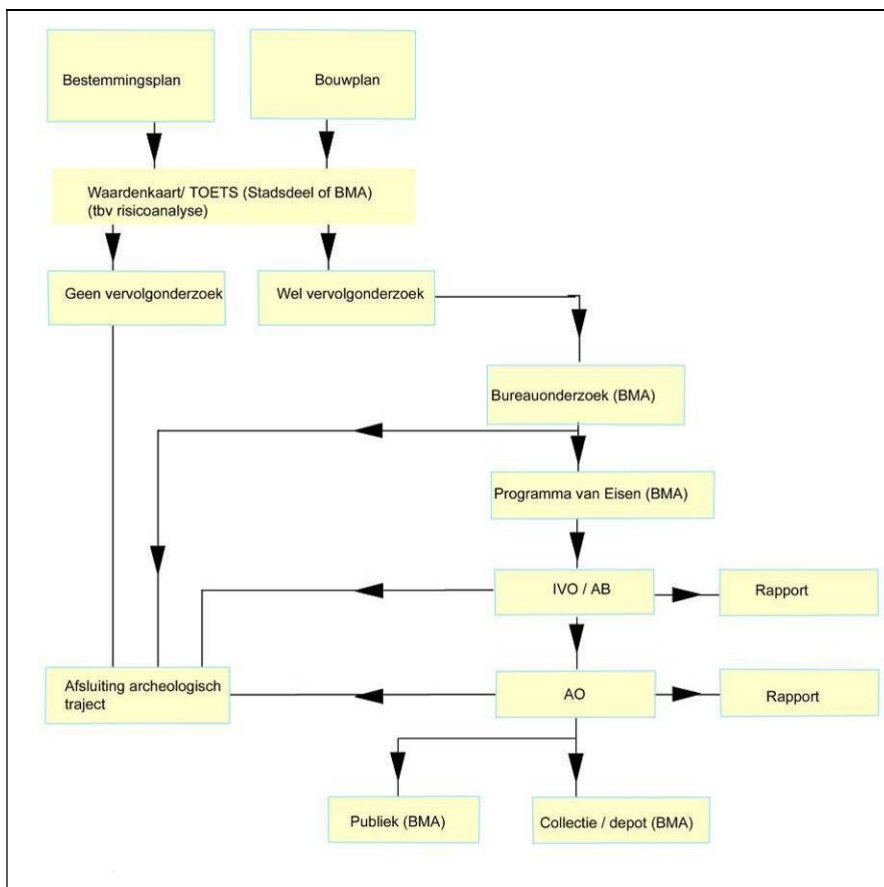
Appendix: beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn of waren binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de (voormalige) waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.
- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

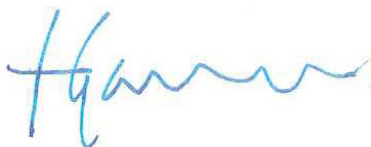

Stroomschema archeologie BMA

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 12-051

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

BRL SIKB 4000 PROTOCOL 4002

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum: 04-07-2012
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: dr. J. Euwe
Cartografie: drs. J. van den Dijssel

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2012
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.